

SKILDA VÄRLDAR

SÖREN HOLMBERG OCH LENNART WEIBULL

Enligt vissa kunskapsteoretiker lever vi alla i skilda världar. En del menar till och med att verklig kommunikation mellan människor egentligen inte är möjlig. Det är givetvis en extrem ståndpunkt men det är ändå uppenbart att kön, ålder och social bakgrund gör att vi människor betraktar världen genom olika glasögon. Skillnaderna i perspektiv berikar livet liksom de inte sällan ger upphov till konflikter. Uttrycket skilda världar är väl etablerat. Söker man på det med hjälp av Google får man våren 2008 drygt 60 000 träffar. En stor del av dessa gäller såpoperan *Skilda världar* som sändes i TV4 mellan 1996 och 2002. Serien var en svensk version av den australiska originalserien *Sons and Daughters*, producerad av Grundy Organization med 972 halvtimmas episoder 1981-1987. Till Storbritannien kom serien 1983 och sändes i ITV fram till 1988 (www.sonsanddaughters.co.uk/bakground). *Sons and Daughters* kom att bli en stor internationell framgång. Den sändes förutom i Sverige bland annat i Nederländerna, Belgien, Spanien och Irland. Temat i serien är illustrativt och motsvarar vårt intresse för vad som händer nära skilda världar konfronteras med varandra. I tv-serien handlar det om ett kärleksförhållande mellan två ungdomar med olika klassbakgrund. I den svenska versionen beskrevs det som ”en historia som kretsar kring två familjer, Bovallius och Toivonen, och spänningen mellan över- och arbetarklass. Tvillingarna Daniel Toivonen och Sara Bovallius har vuxit upp i tron att de tillhör olika familjer, men efter att ha inlett en kärleksaffär uppdagas deras släktskap med varandra. Så tar handlingen fart...” (<http://sv.wikipedia.org>). Serien sändes tidig kväll och hade sin målgrupp främst bland unga kvinnor, men blev i övrigt ingen stor publiksuccé.

Det som skapar nerven i *Skilda världar* är de två familjernas skilda vanor och olikartade syn på världen. I episoderna handlar det om sociala trösklar som måste övervinnas och efter hand om allt flera sociala komplikationer, där i slutet av 1990-talet förhållandet mellan fattiga och rika blev mindre framträdande på bekostnad av snåriga familjerelationer.

Att förekomsten av skilda världar skapar spänning – men också viktiga frågor – är utgångspunkten för vår bok som redovisar huvudresultat från den nationella SOM-undersökningen 2007. Sedan SOM-institutet började sina årliga mätningar har vi noterat många opinionssvängningar. Boktitlar som *Ett missnöjt folk* (1996), *Ljusnande framtid* (1998), *Land, Du välsignade?* (2001) och *Du stora nya värld* (2006) är uttryck för skilda stämningsslägen i den svenska opinionen.

Det som gör frågan om skillnader och långsiktiga förändringar lockande är att förutsättningarna för opinionsbildningen i hög grad ändrat sig. År 1986 var det

svenska samhället fortfarande präglad av folkhemstanken. Visserligen hade det genom mordet på Olof Palme tidigare samma år börjat segla upp mörkare moln på den politiska himlen, men socialdemokraterna hade snarast stärkts och 1980-talets goda konjunktur dölde många konfliktlinjer i det svenska samhället. Inom radio och tv hade public service fortfarande ensamrätt även om det blivit möjligt med utländska satellitsändningar via kabel. I Sveriges omvärld var det kalla kriget fortfarande ett faktum, men det började komma nya tongångar från Sovjetunionen.

Tjugo år senare är bilden en helt annan. Redan såpoperan Skilda världar är ett uttryck för förändringen genom att den sändes i den nya tv-kanalen TV4 som 1991 fick rätt att sända reklam-tv i Sverige. De stora förändringarna skedde emellertid främst på de politiska och ekonomiska områdena. Influenser från USA och Storbritannien medförde en ökad avreglering som förstärktes av den ”frihetsopinion” som följde på Berlinmurens fall 1989. Den långvariga ekonomiska krisen i början av 1990-talet och Sveriges inträde i EU 1995 skapade en ny situation. IT-utvecklingen – både bubblan, kraschen och återhämtningen – har i andra avseenden kraftigt påverkat det svenska samhället.

Frågan är då om 1986 och 2007 representerar två skilda världar eller om grundmönstren trots allt är desamma. Vi har i några av våra mätningar, oberoende av opinionsläge, tyckt oss kunna iakttä ökade skillnader mellan olika samhällsgrupper i Sverige. Det kan gälla mellan män och kvinnor, mellan yngre och äldre och mellan arbetare och högre tjänstemän. I mitten av 1980-talet var både beteenden och bedömningar bland svenskarna ofta mera sammanhållna, medan spridningen en bit in på 2000-talet ibland är större. Detta framträder redan i svaren på den nationella SOM-undersökningens enkät, där gruppskillnaderna 2007 är klart större än de var 1986 (se metodkapitlet i bokens slut).

De ökade gruppskillnaderna kan ses som en följd den ökade individualisering som varit utmärkande för de senaste decenniernas samhällsutveckling i den industrialiserade världen (Giddens, 1991). Individualiseringsprocessen leder i sin tur till skilda livsvärldar (Habermas, 1987). Frågan är vad detta på sikt betyder för samhällets sätt att fungera. I denna volym kan vi givetvis inte ge något svar på den frågan. Syftet är däremot att försöka sätta fokus på de skilda världarna. Kapitelförfattarna har uppmanats att se närmare på hur olika gruppskillnader har utvecklats inom olika områden. I detta inledande kapitel gäller frågan främst de övergripande tendenserna. På samma sätt som tidigare gör vi det genom att lyfta fram och kommentera ett antal exempel på trender som på ett översiktligt sätt speglar gruppskillnader i politik och samhälle hösten 2007 i ljuset av de tendenser vi sett under de gångna två decennierna. Låt oss först se på vad svenskarna betraktade som de viktigaste frågorna hösten 2007.

Sysselsättningen inte längre viktigaste frågan

Sysselsättningsfrågan är inte längre svenska folkets viktigaste fråga. Det var den mycket tydligt 2005 och i samband med valet 2006. I senaste SOM-mätningen

Tabell 1 Medborgarnas dagordning när det gäller viktiga samhällsproblem (procent)

Fråga: "Vilken eller vilka frågor eller samhällsproblem tycker du är viktigast i Sverige idag? Ange högst tre frågor/samhällsproblem." Samtliga svarspersoner i SOM ingår i procentbasen.

samhällsfråga	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Sjukvård	24	21	22	24	20	19	22	18	15	25	35	30	41	39	41	38	43	33	29	29	25
Sysselsättning	15	6	2	7	39	49	59	58	51	58	50	51	28	14	14	14	14	20	33	44	22
Miljö	53	62	46	32	38	19	17	20	27	10	10	9	11	9	9	10	6	7	10	13	21
Utbildning/skola	12	9	12	10	11	9	4	8	7	10	22	34	38	35	37	32	23	18	19	24	21
Pensioner/ äldre	10	10	16	13	16	14	16	12	10	17	19	15	21	23	22	24	21	19	20	16	14
Lag och ordning	20	13	38	11	15	8	9	11	25	14	13	15	16	15	12	12	18	18	16	14	14
Invandring/ flyktingar	7	8	11	14	13	19	25	12	14	13	10	8	13	12	13	19	11	11	14	14	14
Socialpolitik	3	5	3	6	9	7	5	6	6	7	4	17	6	7	6	6	9	8	6	9	11
Sveriges ekonomi	8	10	9	32	24	39	29	32	24	10	7	9	7	6	9	10	11	9	9	8	9
Skatter	7	9	14	13	6	3	2	3	2	4	6	7	5	8	7	7	6	7	9	7	5
Familjepolitik	6	9	8	8	7	8	9	6	4	6	7	7	5	7	6	7	7	6	5	6	5
Religion/moral	1	4	3	2	2	2	1	2	3	5	2	2	3	4	4	4	5	4	4	2	3
Kommunikationer	1	1	1	2	1	0	0	1	0	0	1	1	1	2	2	2	1	1	1	2	2
Energi/kärnkraft	7	6	8	11	1	2	2	1	2	2	2	2	0	1	1	1	1	1	2	2	1
EU/EMU	1	3	3	7	6	11	9	15	7	3	3	4	3	4	3	3	7	3	1	1	1
Offentlig sektor/ privatisering	3	2	2	4	2	3	2	2	3	7	2	2	2	2	1	1	4	1	1	1	1
Jordbruk/ decentralisering	2	2	2	1	3	1	1	0	0	0	1	1	1	1	2	2	1	1	1	1	1

Antal svarande 1672 1643 1578 1582 1573 1889 1857 1777 1707 1779 1754 3561 3503 3546 3638 3609 3675 3612 3499 3336 3435

minskar dock andelen svenskar som anger sysselsättningen som en viktig fråga/problem mycket drastiskt – från 44 procent 2006 till 22 procent 2007. Alliansregeringens viktigaste fråga – den de vann valet på – är ett år senare inte längre folkets viktigaste fråga. Orsaken är till en del att arbetslösheten har fortsatt att gå ned under år 2007. Problemet är mindre än tidigare. Men nedgången i viktighet har också att göra med att siffrorna valåret 2006 var extra uppskrivade på grund av valrörelsen och en framgångsrik kampanj från Allianspartiernas sida.

Viktigaste frågan 2007 är nu istället sjukvården. Men även sjukvården har något lägre siffror på väljarnas viktighetsagenda än 2006, precis som många andra frågor. Det enda område som uppvisar en klar tillväxt i viktighet på folkets dagordning är miljöfrågan. Och här spelar klimatdebatten en viktig roll bakom ökningen (tabell 1).

Med syfte att undersöka hur skilda världarna är mellan olika sociala och politiska grupper när det gäller bedömningar av samhällets viktiga frågor har vi systematiskt studerat sex olika gruppers viktighetsdagordningar under åren 1987, 1993, 2000 och 2007. Hur mycket skiljer sig dagordningarna åt och vad har hänt över tid? Har eventuella skillnader ökat eller minskat? Analysen har koncentrerats till de tio sakområden som svenska folket genom åren oftast har placerat någorlunda högt på agendan.

Huvudresultatet när det gäller viktiga frågor är att skillnader mellan olika gruppers bedömningar oftast är små – i de allra flesta fall mindre än 5 procentenheter som genomsnitt för våra fyra undersökningsår. Det gäller i 53 procent av de undersökta fallen (6 grupper gånger 10 sakområden=60 fall). Antalet fall med skillnader på 10 procentenheter eller mer återfinns endast i 9 fall (15 procent). Fyra av dessa fall gäller skillnader mellan unga och äldre, fyra skillnader mellan låg- och högutbildade och en skillnaden mellan arbetare och högre tjänstemän. Ingen könsskillnad var större än 10 procentenheter. Detsamma gäller skillnaden mellan landsbygd och storstad och skillnaden mellan socialdemokratiska och moderata sympatisörer, det vill säga ingen viktighetsskillnad var större än 10 procentenheter.

De största skillnaderna, även om de inte alltid var över 10 procentenheter, känner vi för det mesta till sedan tidigare. Kvinnor anger oftare vårdfrågor och utbildning som viktiga medan män betonar skatter och ekonomi. Yngre personer betonar sysselsättning och flyktingfrågan mer än äldre. De äldsta talar oftare om äldrevård och sjukvård som viktigt.

Egenintresset slår ibland igenom tydligt, speciellt när det gäller de äldstas prioriteringar. De största skillnaderna vi har i hela undersökningen gäller hur yngre och äldre personer bedömer viktigheten hos vårdfrågorna. Och de äldsta tycker att de är klart viktigare än yngre personer. Skillnaden när det gäller äldrevården är hela 27 procentenheter i genomsnitt under vår tjugoåriga undersökningsperiod. Många fler äldre människor jämfört med yngre tycker äldrevård är viktigt.

Högre tjänstemän framhåller utbildning klart oftare än arbetare. Lågutbildade (oftast äldre) pekar mer ut äldrevården som viktig än högutbildade, som i sin tur

oftare än lågutbildade anger miljön, utbildningen och ekonomin som problem. Socialdemokratiska sympatisörer sätter främst sysselsättningen högre på agendan än moderata sympatisörer, medan m-anhängare mer ofta än s-anhängare tycker att skatter och ekonomi är problemfrågor.

De skilda världar vi hittar när det gäller vad svenska folket tycker är viktiga frågor återfinns alltså främst bland de yngsta och de äldsta. Äldrevården är den enskilda fråga som uppvisar allra största viktighetsskillnader mellan olika grupper i hela vår studie. I de flesta andra fall är bedömningsskillnaderna mellan olika grupper modesta eller icke existerande.

När det gäller vad som hänt över tid är svaret – inte mycket. Skillnader i viktighetsbedömningar mellan olika grupper har i de allra flesta fall varken ökat eller minskat. Mönstren från 1980-talet består oftast 2007. Vi har som mest funnit sex någorlunda tydliga förändringar av sextio möjliga. När det gäller kön, ålder och landsbygd-storstad är alla viktighetsskillnader desamma och av samma storlek som under 1980-talet. Inget har hänt.

Tre av de förändrade mönster vi funnit gäller att högre tjänstemän jämfört med arbetare mer tydligt än på 1980-talet pekar ut miljön som viktig och att högutbildade jämfört med lågutbildade mer betonar utbildningsfrågorna idag än tidigare samtidigt som skillnaden mellan låg- och högutbildades viktighetsbedömning av sjukvården blivit mer lika över tid.

Övriga tre förändringar är partipolitiska. De gäller socialdemokratiska och moderata sympatisörers viktighetsbedömningar av utbildning (som betonas alltmer av m-anhängare), av miljö (också mer betoning bland m-sympatisörer idag) och sysselsättningen (där en tidigare s-övervikt på 1980-talet har försvunnit år 2007).

Huvudslutsatsen av vår förändringsanalys består dock. Världarna när det gäller olika gruppers viktiga frågor är i allt väsentligt inte mer skilda åt i början på 2000-talet än de var i slutet på 1980-talet.

Goda tider

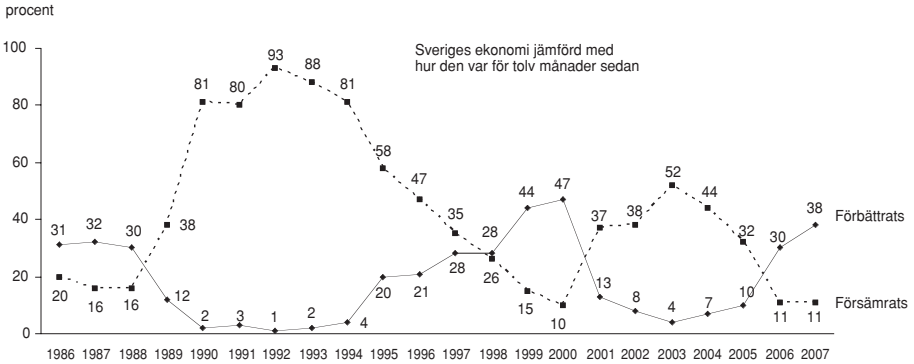
Svenska folket har aldrig tidigare sedan SOM började mäta 1986 varit så nöjda med den egna ekonomins utveckling som under hösten 2007. Trettio procent uppfattade att den egna ekonomiska situationen hade förbättrats jämfört med tolv månader tidigare. Endast 18 procent upplevde att de fått en försämrad ekonomi. Det tidigare rekordet härstammar från år 2000 då 28 procent upplevde att den egna ekonomin förbättrats. När svenskarna var som mest negativa till den egna ekonomins förändring var det endast 15 procent som uppfattade en förbättring mot hela 39 procent som såg försämringar. Det var mitt under den ekonomiska krisen 1993.

Även bedömningarna av hur Sveriges ekonomi utvecklas var övervägande positiva hösten 2007 – 38 procent tyckte den förbättrats under senaste året jämfört med 11 procent som tyckte den försämrats. Det är den tredje mest positiva värderingen av hur svensk ekonomi utvecklas som har gjorts i SOM-studierna sedan 1986.

Endast åren 1999 och 2000 kan uppvisa än mer positiva bedömningar (se figurerna 1 och 2).

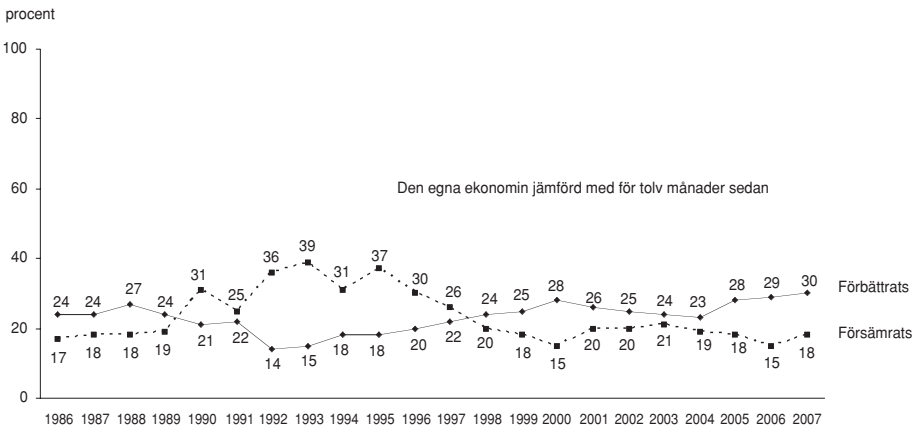
Figur 1 Bedömning av Sveriges ekonomi (procent)

Fråga: ”Enligt din uppfattning, har den svenska ekonomin under de senaste 12 månaderna förbättrats, förblivit densamma, eller försämrats?” Alla svarande i SOM-studierna ingår i procentbasen.

Figur 2 Bedömning av den egna ekonomin (procent)

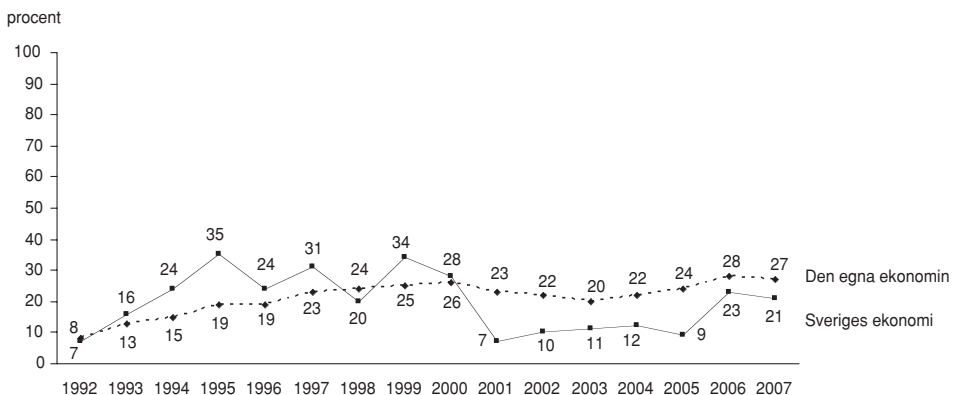
Fråga: ”Enligt din uppfattning, har din egen ekonomi under de senaste 12 månaderna förbättrats, förblivit densamma, eller försämrats?” Alla svarande i SOM-studierna ingår i procentbasen.

När man ser dessa övervägande positiva ekonomibedömningar är det inte så underligt att sysselsättningsfrågan sjunker på väljarnas viktighetsagenda eller att ekonomin hamnar lågt. Få svenskar tyckte 2007 att tiderna var dåliga. Optimismen inför framtiden var också på rekordnivå, åtminstone när det gäller den egna ekonomin (figur 3). Andel svenskar som trodde på en förbättrad egen ekonomi under det närmaste året var 28 procent 2006 och 27 procent 2007, de högsta siffror vi uppmätt i SOM sedan frågan började ställas 1992. När det gäller framtiden för Sveriges ekonomi var optimismen något mindre uttalad. Tjugotre respektive 21 procent trodde på förbättringar 2006 och 2007. Det är inga rekordsiffror. Andelen optimister när det gäller svensk ekonomi var ofta högre under sent 1990-tal. Störst var tron på förbättringar 1995 (35 procent) och 1999 (34 procent).

Den borgerliga alliansregeringen förknippas alltså med mindre positiva ekonomiförväntningar vad gäller den svenska ekonomiska utvecklingen än s-regeringen under flera år under 1990-talet. Men bedömningarna under sent 1990-tal gjordes mot bakgrund av den ekonomiska krisen under tidigt 1990-tal. Dagens ekonomiska framtidsbedömningar under den borgerliga regeringen är klart mer positiva än motsvarande bedömningar var under den socialdemokratiska regeringens sista år (2001-2005).

Figur 3 Optimister när det gäller Sveriges respektive den egna ekonomins framtid (procent)

Kommentar: Resultaten visar andelen som svarat "förbättras" på frågan om Sveriges respektive den egna ekonomins utveckling de närmaste 12 månaderna bland personer som besvarat enkätfrågan.

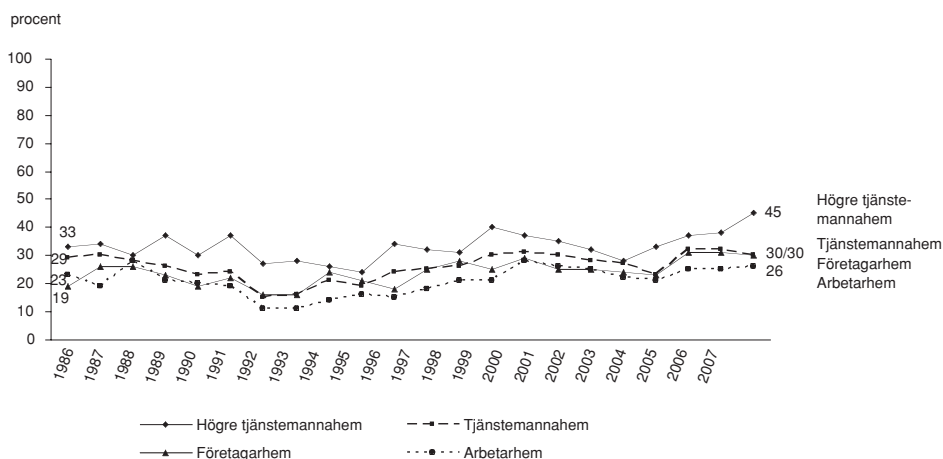
Men trots alla dessa ljusa bedömningar av ekonomin har den borgerliga regeringen rekorddåliga opinionssiffror hösten 2007. På liknande sätt var det med regeringen Persson (s). Röststödet i valet 2006 blev rekordlåg trots högkonjunkturen. Det är

uppenbart att svenska väljare inte betar sig enligt den ekonomiska belönings-beskrifningsteorin. Den som säger att väljare belönar sittande regeringar med extra röster i goda tider men bestraffar regeringar med minskat stöd i dåliga tider (Lewis-Beck and Stegmaier 2007). I globaliseringens och marknadsekonomins tidevarv fungerar människorna inte enligt ett sådant enkelt mönster. I Sverige kan vi sedan många val tillbaka visa att åtminstone inte belöningskomponenten fungerar. Väljarna ger inte längre äran åt regeringen om ekonomin går bra. Däremot tycks bestraffningstendensen fortfarande verka (se Oscarsson och Holmberg 2008).

Klara och ökande klasskillnader

Ekonomibedömningar ser inte likadana ut i olika sociala och politiska grupper. I SOM-undersökningarna har exempelvis människor från övre medelklassen ända sedan första mätningen 1986 i större utsträckningen än människor från arbetarklassen upplevt att den egna ekonomin blivit bättre. Och den skillnaden i upplevelse har aldrig varit större än i senaste mätningen 2007. Skilda ekonomiska världar har blivit mer skilda ekonomiska världar. I SOM-studien 2007 uppger 45 procent bland högre tjänstemän att deras egen ekonomi förbättrats under senaste året. Motsvarande andel bland arbetare är 26 procent – en skillnad på 19 procentenheter. År 1986 angav 33 procent bland högre tjänstemän att deras ekonomi förbättrats mot 23 procent bland arbetare – en differens på 10 procentenheter (figur 4).

Figur 4 Andel som tycker att den egna ekonomin förbättrats under de senaste tolv månaderna (procent)

Kommentar: Indelningen i yrkesgrupper bygger på en självklassificeringsfråga. Alla svarande i SOM ingår i procentbasen.

Men observera dock att även om skillnaderna i högre tjänstemäns och arbetares bedömningar av den egna ekonomins utveckling har ökat har båda grupperna en mer positiv värdering av förändringen 2007 än 1986. Såväl högre tjänstemän som arbetare gör bland de mest positiva bedömningar som gjorts av den egna ekonomins utveckling under år 2007.

Den tydliga klasskillnaden i ekonomibedömningarna 2007 återfinns också när det gäller framtidssynen. Högre tjänstemän är klart mer optimistiska om framtiden än arbetare både när det gäller den egna ekonomins utveckling och när det gäller den svenska ekonomins förändring. När det gäller Sveriges ekonomi tror 36 procent bland högre tjänstemän på en förbättring det närmaste året mot endast 13 procent bland arbetare. Motsvarande siffror för den egna ekonomins utveckling är 36 procent som förväntar sig en förbättring bland högre tjänstemän mot 24 procent bland arbetare. Både yrkesgrupperna är alltså mer förhoppningsfulla när det gäller den egna ekonomin än när det gäller Sveriges, men det är högre tjänstemän som är mest optimistiska.

En annan yrkesgrupp som gör nästan lika positiva ekonomiska bedömningar om framtiden som högre tjänstemän är företagare. När det gäller den svenska ekonomins framtid är företagarna de som är mest optimistiska. Trettien procent bland dem tror på förbättringar, endast 10 procent tror på försämringar.

Partipolitiserade ekonomibedömningar slår rekord

Bakom de klara skillnaderna i olika yrkesgruppers ekonomibedömningar kan man misstänka att partifaktorn spökar. Högre tjänstemän och företagare tenderar att sympatisera med borgerliga partier medan arbetare oftast är socialdemokrater. Och vi vet sedan tidigare att väljare till en del påverkas av sina partisympatier när det bedömer hur ekonomin utvecklas. Man tenderar att se något ljusare på ekonomin om det egna partiet är med i regeringen och något mörkare om det egna partiet är i opposition. Ekonomibedömningarna rymmer en partipolitisk faktor. Ekonomin uppfattas som bättre om ens hemmalag styr. Är det ett bortalag som har makten fångas bedömningarna mer i svart.

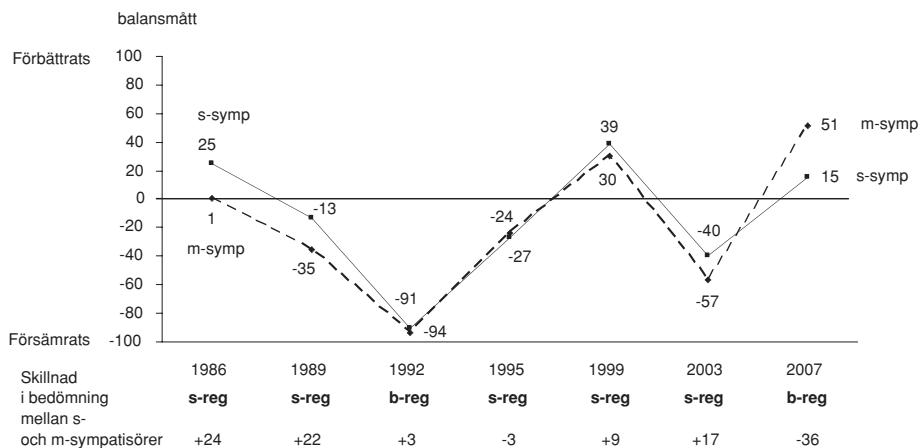
När vi prövar om sambanden ser ut på detta sätt i SOM-data från 1986 och framåt visar det sig att mönstret stämmer i fem fall av sju. Vi har testat sambanden ett år efter varje val sedan 1985. När socialdemokraterna haft makten 1986, 1989, 1999 och 2003 har s-väljare gjort mer positiva bedömningar av hur Sveriges ekonomi utvecklas än m-väljare. På ett motsvarande sätt bedömer m-sympatisörer den svenska ekonomiska utvecklingen ljusare än s-sympatisörer år 2007.

De två fall där mönstret inte stämmer är åren 1992 och 1995 under den ekonomiska krisen. Vid båda dessa tillfällen bedömde s- och m-sympatisörer den svenska ekonomiska utvecklingen mycket likartat och mycket negativt (figur 5).

Störst partiskillnad i bedömningarna återfinns 2007. Partipolitiseringen i bedömningarna av hur svensk ekonomi utvecklas har aldrig tidigare varit större än under

alliansregeringen 2007. Moderata sympatisörer är klart mer positiva till hur Sveriges ekonomi förändras än s-sympatisörer.

Figur 5 Socialdemokratiska och moderata sympatisörer bedömer den svenska ekonomins utveckling ett år efter valen 1985 – 2006 (procent)

Kommentar: Resultaten bygger på SOM-data. En plusskillnad (+) visar att s-sympatisörer bedömer den svenska ekonomins utveckling under de senaste 12 månaderna mer positivt än m-sympatisörer. En minusskillnad (-) visar tvärtom att m-sympatisörer bedömer ekonomins utveckling mer positivt än s-sympatisörer. Skalan går mellan -100 (försämrats) och 100 (förbättrats). Alla svarande i SOM ingår i procentbasen.

Enkätfråga: "Enligt Din uppfattning, har den svenska ekonomin under de senaste 12 månaderna förbättrats, förblivit densamma, eller försämrats?"

Även när det gäller bedömningar av den svenska ekonomins framtid är de partipolitiska skillnaderna 2007 de största vi uppmätt i SOM. Moderata sympatisörer är klart mer optimistiska än s-sympatisörer. Bland de senare överväger till och med en negativ tro på hur svensk ekonomi kommer att utvecklas under det kommande året. Fler tror på försämringar än på förbättringar. Framtidsbedömningarna är klart partipolitiskt färgade. Och det har de varit efter alla val vi kunnat studera med SOM-data sedan 1992 (fem fall). När de borgerliga haft makten tror moderater mer än socialdemokrater på en positiv ekonomisk framtid för Sverige (1992 och 2007). Mönstret är omvänt när vi har socialdemokratiska regeringar – då är s-väljare mer optimistisk när det gäller Sveriges framtida ekonomi än moderata sympatisörer (1995, 1999 och 2003). Men aldrig tidigare har framtidsbedömningarna varit så olika mellan s- och m-sympatisörer som 2007.

Ökad oro för klimatförändringar

Miljöfrågorna var det enda område som ökade i betydelse på folkets agenda 2007. Vi ser samma mönster när vi mer explicit frågar om vad som oroar svenska folket (tabell 2). Det är miljöförstöring (1:a) och klimatförändringar (2:a) som hamnar i topp; och med klart ökande svarsandelar jämfört med tidigare år under 2000-talet. Övriga företeelser bland de tolv vi frågar om 2007 uppvisar en minskande oro eller i huvudsak en stabil eller föga föränderlig oro. Minskad oro återfinns för arbetslöshet (8:a) och terrorism (4:a). Fattigdom i tredje världen (5:a), naturkatastrofer (6:a), ökat antal flyktingar (7:a), ökad alkoholkonsumtion (9:a), militära konflikter (10:a), befolkningsökningen (11:a) och ekonomisk kris (12:a och sist) har i allt väsentligt stabila orossiffror under senare år.

Signifikativt nog kommer försämrade havsmiljö första gången den mäts på plats 3 på oroslistan 2007. Det är klimatet och miljöfrågorna som idag oroar svenska folket mest.

Människor med olika social och politisk bakgrund oroar sig inte alltid för samma saker. I vissa fall finns stora skillnader mellan olika gruppers oro. Vi har systematiskt undersökt sex olika samhällsgruppers oro för fem olika företeelser under perioden 1986-2007. De fem orosområden vi studerat är terrorism, miljöförstöring, ekonomisk kris, ökat antal flyktingar och stor arbetslöshet.

När det gäller kön är kvinnor mer än män oroliga för fyra av våra fem undersökta områden – mest tydligt när det gäller terrorism, miljöförstöring och arbetslöshet, mindre påtagligt när det gäller ekonomisk kris. Ökat antal flyktingar oroar däremot män något mer än kvinnor. Någon förändring i mönstren kan inte spåras över tid.

Unga och äldre skiljer sig framförallt åt när det gäller terrorism där oron är mycket vanligare bland de äldsta. Äldre är också mer oroliga för ett ökat antal flyktingar än yngre och här har skillnaderna i oro ökat över tid. Äldre är också något mer oroad för ekonomisk kris och arbetslöshet än yngre, men skillnaderna är små. När det gäller miljöförstöring har mönstret ändrat sig. På 1980-talet var äldre mer oroad än yngre. Idag är det tvärtom yngre som oroar sig mer än äldre.

Arbetare och högre tjänstemän skiljer sig främst åt när det gäller oro för ett ökat antal flyktingar och arbetslöshet, där arbetare är klart mer oroliga än högre tjänstemän. Arbetare är också något mer oroliga för terrorism och ekonomisk kris än högre tjänstemän, men här är skillnaderna mindre. När det gäller miljöförstöring tenderar däremot högre tjänstemän att vara något mer oroad än arbetare. Skillnaderna är dock små. Alla mönster är desamma över åren.

Lågutbildade är mer oroad än högutbildade för framförallt ökat antal flyktingar, terrorism och stor arbetslöshet. Men också för ekonomisk kris, fast i mindre utsträckning. Oron för miljöförstöring uppvisar ett omvänt mönster med mest oro bland högutbildade och mindre bland lågutbildade. Mönstren har inte förändrats över åren.

Tabell 2 Vad oroar svenskarna? (procent)

Fråga: "Om du ser till läget i dag, vad upplever du själv som mest oroande inför framtiden?"

	1986	1988	1991	1993	1994	1996	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	Max
Miljöförstöring	72	-	58	51	50	56	38	38	43	50	47	48	48	61	72
Stor arbetslöshet	-	-	56	60	48	68	17	25	38	40	-	44	25	25	68
Terrorism	64	51	39	31	28	38	27	59	41	52	51	48	44	42	64
Förändringar i jordens klimat	-	-	-	-	-	-	-	37	39	40	36	51	36	58	58
Ny nazism	-	-	-	-	-	-	56	54	54	57	-	-	-	-	57
Organiserad brottslighet	-	-	-	-	-	-	-	45	47	56	49	-	38	-	56
De militära rustningarna	52	45	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	52
Försämrade havsmiljö	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	45
Fattigdomen i tredje världen	-	-	-	-	-	37	37	35	33	-	-	41	-	40	41
Ekonomisk kris	-	-	39	37	30	29	9	17	24	23	17	16	11	13	39
Ökat antal flyktingar	-	-	38	30	30	29	17	20	27	28	20	24	24	27	38
Naturkatastrofer	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	38	17	38
Ett nytt världskrig	-	-	-	-	-	-	-	34	26	-	-	-	-	-	34
Situationen i Ryssland	-	-	-	31	22	18	12	-	-	-	-	-	-	-	31
Religiösa motsättningar	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	28	-	-	-	28
Befolkningsökningen	18	28	-	-	-	-	-	-	-	-	9	-	-	15	28
Motsättningarna mellan rika och fattiga länder	27	24	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	27
Spridning av kriget på Balkan	-	-	-	25	19	-	-	-	-	-	-	-	-	-	25
Militära konflikter	-	-	25	-	-	-	-	-	-	-	-	20	11	18	25
Ökade sociala klyftor	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	25	-	25
Risken för ett stormaktskrig	24	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	25	-	24
Ökad alkoholkonsumtion	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	23	-	-	18	23
Militanta veganer	-	-	-	-	-	-	19	-	-	-	-	-	-	-	19
Sinande oljekällor	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	18	-	-	18
U-båtskränkningarna	-	17	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	17
Företagens globalisering	-	-	-	-	-	-	-	-	-	16	-	-	-	-	16
Motorcykelgång	-	-	-	-	-	-	15	-	-	-	-	-	-	-	15
Försvagad demokrati	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	15	-	15
Globala epidemier	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	14	-	14

Kommentar: Resultaten visar andelen svarspersoner som svarat "mycket oroande", av de som besvarat åtminstone någon delfråga i frågebatteriet. Övriga svarsalternativ är "ganska oroande", "inte särskilt oroande", "inte alls oroande". 1986-1993 ställdes frågan specifikt om "läget i världen idag".

Källa: Riks-SOM-undersökningen

Storstads- och landsbygdsbor uppvisar genomgående förhållandevis små skillnader vad gäller oro för de olika företeelserna. Det är främst när det gäller terrorism som det finns en viss skillnad. Landsbygdsens folk är mer oroliga än storstädernas. En viss skillnad finns också när det gäller miljöförstöring som dessutom har förändrats över tid. På 1980-talet var landsbygdsbor mer oroade över miljön än storstadsbor. Idag är mönstret det omvända med mer oroliga människor i storstäderna än på landsbygden. Oron för ekonomisk kris, ökat antal flyktingar och arbetslöshet är i allt väsentligt densamma på landet och i storstaden; och mönstren har inte förändrats genom åren.

Den partipolitiska skillnaden mellan socialdemokratiska och moderata väljares oro märks tydligast när det gäller arbetslöshet, där s-sympatisörer är mer oroade än m-sympatisörer. Men skillnaden har minskat påtagligt över tid. För övriga fyra orosområden är skillnaderna mellan s- och m-väljare klart mindre och några större förändringar i mönstren har inte skett genom åren. Socialdemokratiska sympatisörer är något mer oroliga för ekonomisk kris och miljöförstöring än m-sympatisörer medan moderata väljare är något mer oroade över ett ökat antal flyktingar än s-väljare. När det gäller terrorism varierar resultaten något för de olika undersökningsåren men inom små marginaler. Huvudslutsatsen blir att s- och m-sympatisörer inte skiljer sig åt när det gäller oro för terrorism.

Olika sociala och politiska grupper lever alltså i förhållandevis skilda världar vad gäller oro för olika samhällsfenomen. Men de skillnader vi funnit mellan olika gruppers oro har i de flesta fall inte förändrats eller förvärrats över tid. Den stora majoriteten av fall uppvisar samma gruppsskillnader i oron idag som för tjugo år sedan (26 fall av 30). Det är endast i fyra fall som vi kan iaktta tydligare förändringar i mönstren. Två av dem gäller ålder och att yngre relativt äldre blivit mer oroade för miljöförstöring och mindre oroade för ett ökat antal flyktingar. Ett tredje fall är arbetslösheten där moderater närmast sig socialdemokrater i oro. Det fjärde fallet är att storstadsbor över tid blivit mer oroade över miljöförstörelsen jämfört med landsbygdsbor. Men huvudresultatet är alltså att olika gruppers skilda världar när det gäller oro för olika samhällsföreteelser inte blivit mer åtskilda genom åren. De allra flesta skillnader har varken blivit större eller mindre. De har förblivit desamma som under 1980- och 1990-talen.

Viktiga politiska barometrar

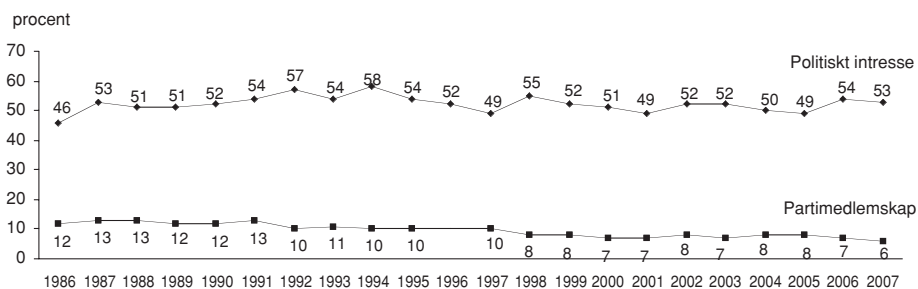
SOM-institutet mäter systematiskt en hel serie av centrala politiska variabler över tid. Flera av dem kan avläsas som en slags barometrar som mäter viktiga tillstånd i den svenska demokratin. Vi skall se på fem sådana barometrar som mäter det politiska intresset, andelen partimedlemmar, graden av partiövertygelse, subjektiv vänster-högerposition och bedömningen av regeringens arbete.

Resultaten i figur 6 visar att det politiska intresset i Sverige har hållit sig mycket stabilt och på ungefär samma nivå under de senaste tjugo åren. En viss valårseffekt

finns. Intresset tenderar att gå upp valår för att sedan sjunka något året efter ett val. Så skedde också 2007. Men nedgången jämfört med 2006 är anmärkningsvärt liten – endast en procentenhet. Någon kris för politiken kan alltså inte noteras utifrån människors politiska intresse. Det är i allt väsentligt lika stort idag som tidigare under 1980-och 1990-talen.

Figur 6 Politiskt intresse och partimedlemskap (procent)

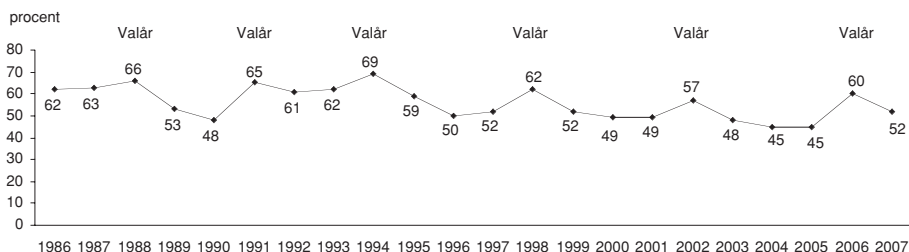
Fråga: ”Hur intresserad är du i allmänhet av politik?” Fyra svarsalternativ: ”mycket intresserad; ganska intresserad; inte särskilt intresserad; inte alls intresserad”. Medlemskap i ungdoms- respektive kvinnoförbund är inkluderade i partimedlemskap.

Kommentar: Resultaten avser dem som angett mycket och ganska intresserade av politik respektive andel partimedlemmar bland samtliga svarande i SOM. Frågan om partimedlemskap ingick inte 1996.

Figur 7 Partiövertygelse (procent)

Fråga: (till personer som uppgivit sig sympatisera med något politiskt parti) ”Anser du dig vara en övertygad anhängare av detta parti?” Svarsalternativ: ”ja, mycket övertygad; ja, något övertygad; nej”.

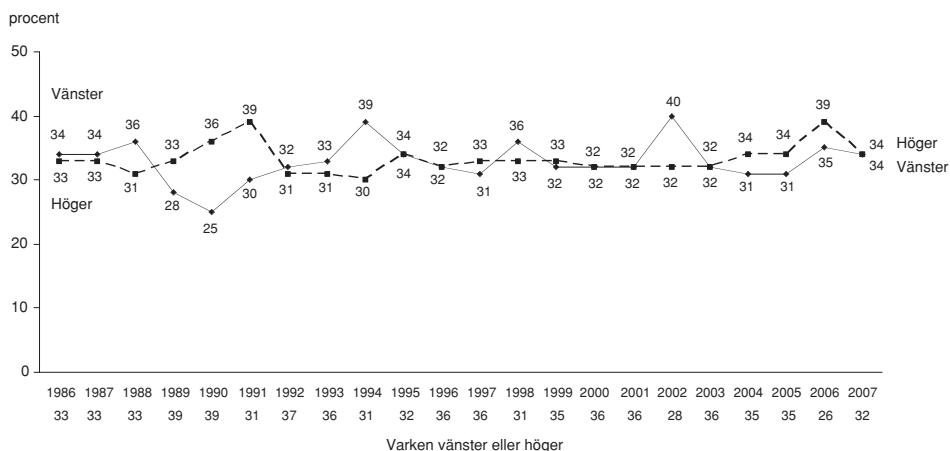
Kommentar: Resultaten visar andelen personer som svarat mycket eller något övertygad. Samtliga svarpersoner i SOM ingår i procentbasen.

Partierna krisar dock om vi ska döma utifrån siffrorna på medlemskap som stadigt pekar nedåt. Siffrorna går också nedåt när det gäller graden av partiövertygelse. Men här är nivåerna fortfarande relativt höga. En majoritet av svenska folket uppger fortfarande att de är mycket eller något övertygade anhängare av ett parti (52 procent). Valårseffekten är dock mycket tydlig när det gäller partiövertygelsen. Den ökar under valår för att sedan åter sjunka året efter ett val. Och det var vad som hände 2007 jämfört med 2006. Den genomsnittliga partiövertygelsen sjönk från 60 till 52 procent (figur 7).

Få saker är så viktiga för att förstå och förutspå valutfall i Sverige som väljarnas subjektiva positioner och förändringar på vänster-högerskalan. Vänster-högerideologi är fortfarande mycket starkt kopplat till partival bland svenska väljare. Det finns inga andra ideologiskt-politiska åsikter som till närmelsevis kan konkurrera i betydelse med den traditionella vänster-högerdimensionen (Oscarsson och Holmberg 2008).

Figur 8 Ideologisk vänster-högerplacering (procent)

Fråga: ”Man talar ibland om att politiska åsikter kan placeras in på en vänster-högerskala. Var någonstans skulle du placera dig själv på en sådan skala?” Fem svarsalternativ: ”klart till vänster; något till vänster; varken till vänster eller till höger; något till höger; klart till höger”.

Kommentar: Personer som ej besvarat frågan är inte medtagna i analysen. De utgör omkring 3–5 procent av svarspersonerna genom åren.

Resultaten i figur 8 visar att det oftast varit jämnt mellan andelen vänster- respektive högerpersoner bland svenska folket. Fördelningen har under SOM:s mät histo-

ria sedan 1986 varit ungefär en tredjedel vänsterpersoner, en tredjedel högerpersoner och en tredjedel i mitten. I mätningen 2007 har både vänster- och högergruppen 34 procent och mittengruppen 32 procent. Den högervåg som märktes tydligt 2006 och som bidrog till alliansens seger har mattats av 2007. Men fortfarande syns spår av den. Andelen högerplacerade personer har varit högre de senast fyra åren (34, 34, 39 och 34 procent) än tidigare ända tillbaka till åren 1990 och 1991 (36 och 39 procent högerplacerade). Andelen svenskar som identifierar sig som höger är alltså fortfarande 2007 något högre än de allra flesta år under perioden 1992-2003. Högerideologi är inte lika populär idag som under valåret 2006, men den är alltfört mer populär än under de flesta år sedan vi började mäta 1986.

Andelen vänsterpersoner 2007 är också 34 procent – en nedgång från 35 procent 2006. Vänsterideologi har dock flera gånger tidigare uppvisat lika starka eller starkare siffror än 34 procent. Det har inträffat åren 1986-1988, 1994-1995, 1998, 2002 och 2006, varav flertalet är valår då polariseringen mellan vänster och höger traditionellt ökar något. Trettiofyra procent är alltså relativt sett ett något bättre resultat för högern än för vänstern. Men skillnaden är obetydlig. Huvuds slutsatsen är att såväl högerideologi som vänsterideologi har ett något starkare stöd 2007 än genomsnittet över åren sedan 1986. Vänster-högerpolariseringen är något starkare 2006 och 2007 än i samband med tidigare val sedan SOM började mäta. Den klassiska vänster-högerdimensionen är långt ifrån överspelad i Sverige.

Regeringsfrågan och väljarnas allmänna bedömning av hur sittande regering sköter sig är en annan mycket central faktor när det gäller att studera valarbeteende och vad som påverkar hur olika val går (Oscarsson och Holmberg 2008). Resultaten i figur 9 visar att Regeringen Reinfeldt får en övervägande negativ bedömning 2007. Fler svars personer tycker regeringen sköter sin uppgift dåligt än som tycker att regeringen sköter sig bra. Men den negativa övervikten är mycket liten, 34 procent dåligt mot 32 procent bra. Två andra regeringar, som också liksom alliansregeringen gjorde en svag start opinionsmässigt, fick ännu sämre betyg av väljarna ett år efter makttillrådet. De regeringar det gäller är den borgerliga 1992 (43 procent dåligt mot 28 procent bra) och den socialdemokratiska 1995 (38 procent dåligt mot 28 procent bra).

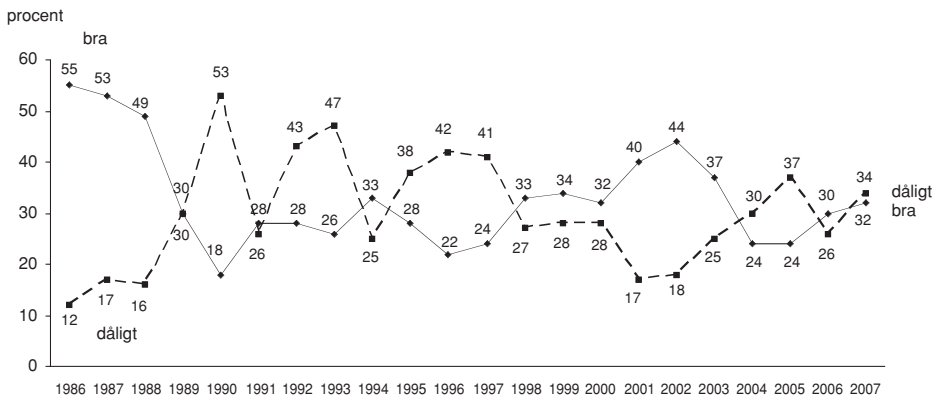
Bottenrekordet i negativt betyg av väljarna har emellertid en annan regering – Ingvar Carlssons (s) 1990 med hela 53 procent med omdömet dålig mot endast 18 procent bra. Men det kan svänga fort. Ingvar Carlsson har också rekordet på den positiva sidan. På hösten 1986 efter mordet på Olof Palme fick regeringen Carlsson (s) betyget dålig av endast 12 procent mot betyget bra av hela 55 procent.

Om vi jämför regeringen Reinfeldts (m) betyg 34 procent dålig 2007 med vad andra tidigare regeringar har fått för sämsta betyg står sig Fredrik Reinfeldt än så länge väl. Carlsson (s) fick som sämst 53 procent dålig 1990, Bildt 47 procent dålig 1993 och Persson (s) 42 procent dålig 1996. Fast det är klart Reinfeldts betyg med 32 procent bra är inte starkt. Ingvar Carlsson (s) hade bättre betyg kring 50 procent bra under 1980-talet och Göran Persson uppnådde kring 40 procent bra under åren

kring valet 2002. Men Carl Bildt (m) har sämre bästa betyg än Reinfeldt, 28 procent bra år 1992. De moderatledda regeringarna har alltså uppnått sämre bästa betyg än de s-ledda regeringarna.

Figur 9 Bedömning av regeringens arbete (procent)

Fråga: ”Hur tycker du att regeringen sköter sin uppgift?” Fem svarsalternativ: ”mycket bra; ganska bra; varken bra eller dåligt; ganska dåligt; mycket dåligt”.

Kommentar: Resultaten visar andel svarande som angett mycket eller ganska bra/dåligt. Procentbasen utgörs av samtliga svarande i SOM. Åren 1991, 1994 och 2006 var det regeringsskifte mitt i undersökningsperioden.

Huvudintrycket av resultaten vad gäller regeringsbetygen är att alliansregeringen 2007 visserligen får ett övervägande negativt betyg för sitt första regeringsår, men att betyget ändå är relativt positivt. Det är ett betyg mot mitten av skalan jämfört med hur andra regeringar har bedömts. Flera regeringar har fått bättre betyg, men flera regeringar har också fått sämre betyg. Med tanke på alla tillsättningsbekymmer och avgångar som drabbat regeringen Reinfeldt (m) kunde det ha gått mycket värre.

Ett medieteknologiskt skifte – främst bland unga

Opinion om politik och partier handlar inte bara om åsikterna i sig utan i hög grad också om hur de förmedlas. Här spelar massmedierna en viktig roll. Samtidigt håller medietekniken på att förändras. Blickar vi tillbaka på den svenska mediehistorien finns det ett antal viktiga tekniskiften som haft betydelse för samhällsutvecklingen. Ett första var tryckpressen som möjliggjorde mångfaldigande av böcker och tidningar och en viktig förutsättning för en pluralistisk politisk opinionsbildning.

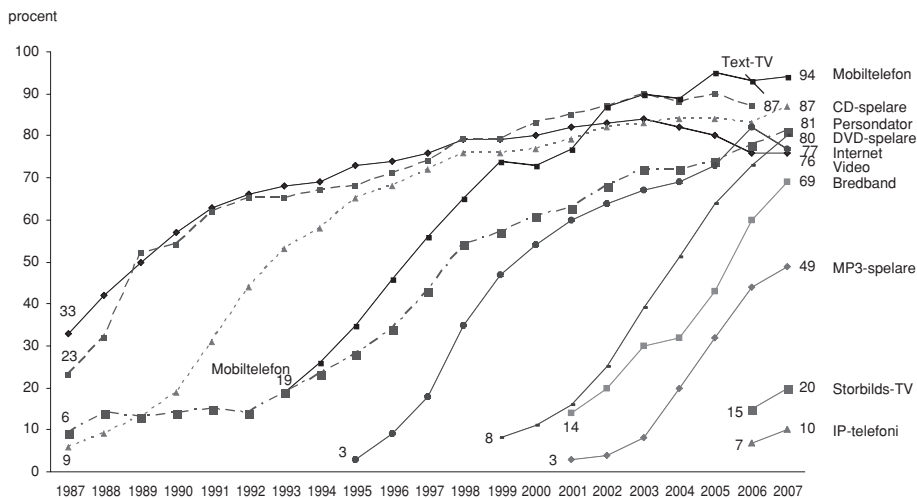
Nästa större skifte var radions genombrott på 1920-talet som innebar ett första medium som var riktat till hela nationen. Att bildmediet tv tog över samma funktioner ändrade knappast bilden. Radion och televisionen i Sverige fortsatte också som public service-företag med ensamrätt på etersändningar (Hadenius, 1998).

En stark dagspress och ensamrätt för public service inom radio och tv var grundbultarna i den medierade opinionsbildningen då den första SOM-undersökningen genomfördes 1986. Samtidigt hade det emellertid börjat etableras vägar vid sidan av de traditionella medierna. Närradion hade sedan början av 1980-talet sänt förningsradio vid sidan av monopolet, men den kom inte att spela någon större roll utom för att driva opinion mot etermonopolet.

De tekniska förutsättningarna var också givna: radio- och tv-apparater fanns i alla hushåll. Svenskarna var snabba att ta till sig ny teknologi och videoapparaterna som gjorde det möjligt att se filmer som inte visades i tv eller på biograf fick snabbt en stor spridning under 1980-talet. Hushållen investerade också fortsatt i musikmaskiner och CD-spelaren fick sitt genombrott under första hälften av 1990-talet. Det verkliga teknikskiftet kommer emellertid först med persondatorn och senare med internet.

Figur 10 Tekniktillgång i hushållet

Fråga: "Vilka typer av utrustning etc har du för närvarande tillgång till i ditt hushåll?"

Kommentar: Resultaten avser andel svarande som anger att de har tillgång till utrustningen i sitt hushåll. Procentbasen utgörs av samtliga svarande. Smärre ändringar i ålderssammansättningen genom åren påverkar nivån av tillgång för media som video, CD-spelare och PC/internet med några få procentenheter.

Persondatorn – och mobiltelefonen – står i Sverige för ett slags tredje våg när det gäller de svenska hushållens anskaffning av ny medieteknologi. De första vågorna var dels ett slags förlängningar av den traditionella TV-apparaten (videon), dels olika typer av underhållningselektronik. Den tredje vågen såg till en början ut som en förlängning av den andra genom att de persondatorer som först vann inträde i de svenska hushållen kallades speldatorer. Först efter 1995 började det bli klart vad en hemdator egentligen var och det var nu spridningen tog fart och därmed förutsättningen för hushållens uppkoppling på internet. År 2007 är persondator tillgången 81 procent och nättillgången 77 procent i Sverige (figur 10).

Det är svårt att värdera när teknikskiften sker. Om vi väljer den tidpunkt då en ny teknik når mer än hälften av hushållen kan persondatorns genombrott dateras till 1998 och internetgenombrottet till år 2000 (Jfr Hadenius, Weibull och Wadbring, 2007). Senare har introduktionen av bredband ytterligare förbättrat kvaliteten i nättillgången. Mellan 2001 och 2007 har andelen som bor i hushåll med bredband ökat från 14 till 69 procent.

Det är ingen tvekan om att den medievärld vi ser 2007 på avgörande sätt skiljer sig från den vi hade bara ett drygt decennium tidigare. Men det är lika uppenbart att den nya digitalvärlden inte har nått alla svenskar. Stora grupper saknar fortsatt tillgång till internet. Dessutom har gapet snarast ökat. Det är de yngsta och de högutbildade som snabbast tagit till sig den nya teknologin, medan lågutbildade och pensionärer halkade efter. År 2000 var gapet som störst på närmare 60 procentenheter – 77 procent av 15-29 åringarna hade tillgång till persondator, i jämförelse med 19 procent av pensionärerna; år 2007 var motsvarande andelar 93 och 48 procent, en minskad skillnad till 45 procentenheter. När det gäller internetanslutning i hushållet 2007 är andelen bland personer under 30 år över 90 procent och bland pensionärer fortfarande bara drygt 40 procent, år 2000 var andelarna 69 och 15 procent. Alltså även här dock en viss minskad skillnad.

Utbildning uppvisar motsvarande resultat när det gäller spridning av ny teknologi. Bland högutbildade är andelen nätanslutna 91 procent, att jämföra med 55 procent bland lågutbildade. Tar vi fram de verkliga extremerna kan vi observera att internetuppkopplingen bland högutbildade unga män är 97 procent, medan den bland äldre lågutbildade kvinnor är endast 26 procent.

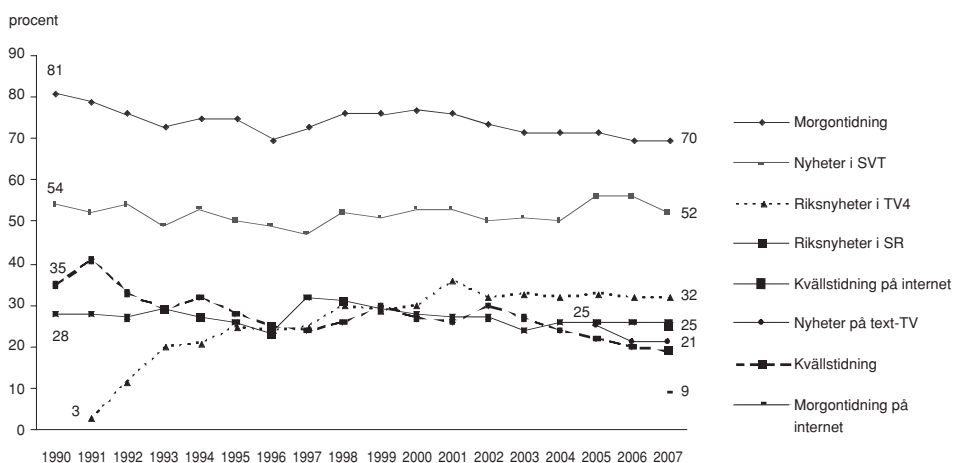
Även om gapet är stort särskilt mellan unga och gamla har det alltså sedan några år skett en förändring. Gapet minskar sakta och det är bland de äldre och de lågutbildade som internetanslutningen stiger. Det går emellertid långsamt. De digitala klyftor som vi ser och som diskuteras närmare i Annika Bergströms kapitel i denna volym är i stor utsträckning åldersbundna medan de sociala skillnaderna minskar framför allt bland yngre och medelålders. Klart är emellertid att det här rör sig om mycket skilda världar, som i sin tur påverkar de olika gruppernas tillgång till samhällets service.

...men traditionella nyhetskällor håller sin ställning – bland de äldre

Ett ytterligare drag hos de nytilkomna kanalerna är att de strävar efter interaktivitet med sin publik. Människor skall kunna bearbeta informationen och anpassa den till sina behov. Ännu så länge har det emellertid främst handlat om att påverka vad man vill ta del av i det stora medieutbudet, men på sikt finns möjligheten att nätverken även tillåter enskilda människor att själva använda tekniken för att påverka innehållet i det man använder. Trots sådana ambitioner hos många medier är det ändå de traditionella nyhetskällorna som behåller sin ställning bland svenskarna (figur 11, se även Mathias Färdighs och Josefine Sternviks kapitel om svenska nyhetsvanor 2007).

Figur 11 Nyhetsvanor

Fråga: ”Hur ofta brukar du titta på eller lyssna till följande nyhetsprogram i radio och TV?; Om du läser en morgontidning regelbundet – ungefär hur många gånger i veckan brukar du läsa den?; Hur ofta har du besökt nyhetssiter på internet?”

Kommentar: Resultaten visar andelen bland samtliga svarspersoner som läste en morgontidning minst fem dagar i veckan, sett på de olika TV-programmen åtminstone fem dagar i veckan respektive använt nyheter på internet minst tre gånger i veckan.

Mönstret i svenska folkets nyhetsvanor är på en gång både förväntat och överraskande mot bakgrund av de stora förändringar som skett inom medieområdet sedan 1986. Det förväntade ligger bland annat i uppgången för Nyheterna i TV4. De ökar sin andel regelbundna tittare, först kraftigt och sedan gradvis, fram till 2001 för att därefter stabiliseras på drygt 30 procent. Mera överraskande är att morgontidning-

arna på papper behåller sin starka ställning som det dominerande nyhetsmediet med omkring 70 procent regelbundna läsare. Över tid finns dock tendenser att vanan att läsa tidningar på papper luckras upp: andelen regelbundna morgontidningsläsare var 1986 80 procent och fortfarande omkring år 2000 över 75 procent (se vidare Mathias Färdighs kapitel om dagstidningsläsning). Att dagspressen trots de många nya medierna ändå har kunnat behålla en så pass stark ställning sammanhänger med att gratistidningar som Metro, City och den i maj 2008 nedlagda Punkt se kompenserat för nedgången för betaltidningarna (jfr Ingela Wadbrings kapitel).

De lösnummerförsålda kvällstidningarna på papper uppvisar en tydligare, mer långsiktig nedgång än morgontidningarna. Från att i slutet av 1980-talet ha redovisat nästan 40 procent regelbundna läsare ligger andelen 2007 bara på närmare 20 procent.

För att få en bild av vilken roll de digitala tidningarna spelar för nyhetsvanorna har vi i 2007 års SOM-undersökning ställt jämförbara frågor mellan pappers- och digitalversioner (se en detaljerad analys i Mathias Färdighs kapitel om dagstidningsläsning). Det visar sig då att andelen regelbundna läsare av kvällstidningarnas versioner på nätet är något högre (27 procent) än andelen som läser dem på papper (19 procent). För morgontidningarna är den regelbundna läsningen av nätversionerna klart lägre än läsningen på papper – mindre än 10 procent. För morgonpressen är det dessutom något vanligare att man läser både på papper och webb. Den samlade morgontidningsläsningen – både papper och nät – ligger på 72 procent; lägre än tidigare under 1980-talet då motsvarande andel var omkring 80 procent.

Samtidigt har gapet mellan unga och äldre morgontidningsläsare ökat kraftigt. År 1986 läste 68 procent av 15-29 åringarna minst en morgontidning fem gången i veckan, år 2007 är andelen 41 procent. Bland de äldsta är det en svag uppgång från 81 till 85 procent. Gapet har således ökat från 23 till 44 procentenheter. Där emot har klasskillnaderna inte ökat för ett befolkningsgenomsnitt och inte heller om vi ser till befolkningen under 45 år. Andelen morgontidningsläsare i arbetarfamiljer har gått från 67 till 47, alltså en minskning med 20 procentenheter. Nedgången bland högre tjänstemän är av samma storleksordning – från 89 till 67 procent (22 procentenheter).

Vid sidan av dagspressen på papper är tv-nyheterna i public service-tv det viktigaste nyhetsmediet. De stora nyhetsprogrammen Rapport och Aktuellt har behållit sin ställning trots att det i televisionen under de gångna decennierna tillkommit en mängd nya kanaler som medfört att Sveriges Television har tappat publikandelar – år 2007 hade SVT bara omkring 30 procent av den samlade tittartiden (www.mms.se/arsrapp).¹ För SVT tillför inte tittandet på webben särskilt mycket. Som Åsa Nilsson visar i sin artikel om tv-vanor präglas SVT av samma ökande gap mellan unga och äldre som morgonpressen. År 1986 var 28 procent av de unga regelbundna tittare på SVT-nyheter, 2007 är andelen 12 procent, bland pensionärerna har andelen varit relativt konstant – 91 procent 1986 och 85 procent 2007. Ålders-

klyftan har således ökat. En förklaring ligger i att många av de yngre flyttat över till de nya kanalerna och väljer andra typer av program (Nilsson, 2006)

Radion spelar sin viktigaste roll i fråga om lokala nyheter. Också här är det public service som är helt dominerande: Sveriges Radios P4 är den största enskilda kanalen med drygt 35 procent av allmänheten som följer den regelbundet. Även om publiken för Sveriges Radios P1-nyheter är tämligen stabil håller dock radion långsiktigt på att försvagas som medium, bland annat under påverkan från nya medietekniker som Mp3, vilket möjligen kan ha effekter även på det samlade nyhetslyssnandet (Mediebarometern 2007, 2008; jfr även Jan Strids kapitel). Privat lokalradio har ännu så länge inte varit någon större publikframgång i Sverige, vilket avspeglar sig i låga siffror för nyhetslyssnande. Också radion präglas av ökande åldersklyftor. Public service-radion tappar de yngre till den privata radio, särskilt P3- och P4-lyssnare, men behåller de äldre särskilt i den senare kanalen.

En sammanfattande bild av ålderskillnaderna 2007 för de olika nyhetskanalerna redovisas i tabell 3, där vi även lagt till några kanaler som inte redovisades i figur 10. Den allmänna bilden är att äldre tar del av samtliga traditionella nyhetskanaler i större utsträckning än yngre. Den största skillnaden finns i fråga om Sveriges Television. Nationella tv-nyheter har bara drygt tio procent regelbundna tittare bland unga, de regionala nyhetsprogrammen knappt tio procent, medan motsvarande siffror bland de äldsta är 84 respektive 71 procent. Tendensen är densamma för regelbunden läsning av morgontidningar på papper (41 respektive 85 procent) och Sveriges Radios lokala kanaler (6 respektive 54 procent).

Tabell 3 Nyhetsvanor efter medium och ålder 2007 (procent)

	Morgontidning minst 5 dagar/vecka		Kvällstidning minst 3 dagar/vecka		Nationella tv-nyheter minst 5 dagar/vecka			Regionala tv-nyheter minst 5 dagar/vecka		Radionyheter minst 5 dagar/vecka			Antal svar- personer
	Papper	Nät	Papper	Nät	SVT	TV4	TV3	SVT	TV4	Eko	P4	Privat	
Yngre (15 – 29 år)	41	11	14	35	12	17	4	8	12	8	6	4	636
Äldre (65 – 85 år)	85	3	20	9	84	40	1	71	34	37	54	10	765
Samtliga	70	9	19	27	52	32	2	38	23	26	32	10	3 436

Ser vi på det samlade mönstret visar det sig att de yngsta överlag tar mindre del än äldre av nyheter i alla traditionella kanaler – både press, radio och tv; enda undantaget var Update i TV3 2007, men där är siffrorna mycket låga. Ett något överraskande resultat är möjligen att den tryckta morgontidningen bland de yngsta står starkast av de traditionella medierna.

Den intressanta frågan på sikt är vad den elektroniska medievärlden betyder för samtliga nyhetsmedier. Jämförelsen mellan papper och nät i fråga kvällstidningsläsning faller ut helt som förväntat. De yngsta har en större regelbunden användning av nätversionen än av pappersversionen för både morgon- och kvällspress jämfört med äldre personer. Bakom detta mönster finns dels de yngstas intresse för kvällstidningens journalistisk – kvällspressen har alltid haft sina läsare främst bland unga vuxna (Mediebarometern 2007, 2008), dels deras större intresse för information på webben.

En första slutsats som framträder är att ålderskillnaderna i de svenska nyhetsvanorna har blivit större genom introduktionen av kommersiella radio- och tv-kanaler. Yngre har relativt snabbt tagit till sig de nya annonskanalerna, medan de äldstas tittande under hela perioden har varit på i stort sett samma nivå. Nyheterna i TV4 har efter toppåren i slutet på 1990-talet minskat från närmare 30 till idag omkring 20 procent bland de unga; de äldsta ligger under samma tid konstant på omkring 30 procent. Bakom denna ökade ålderskillnad ligger inte att de unga söker sig till andra nyhetskällor i radio och tv utan framför allt att väljer andra kanaler (se Matias Färdighs och Josefine Sternviks kapitel om nyhetsvanor och Åsa Nilssons om tv-vanor).

En andra slutsats är att de yngre snabbt anammat den digitala tidningen, utan att fördenskull överge papperstidningen. Om det skall betraktas som ett uttryck för skilda världar är däremot osäkert. I den mån innehållet i tidningarna är likartat på papper och webb är skillnaden bara en fråga om distributionsteknik; om vi däremot utgår ifrån att pappers- och nättidningar utvecklas åt olika håll är det rimligt att tala om en klar digital åldersklyfta. Den möjligen något paradoxala slutsatsen är att den lokala morgontidningen är det medium som i varje fall delvis håller samman människor i den nya medievärlden.

Skilda uppfattningar om vanliga människor har fått det bättre eller sämre

Vad man ser beror på var man står. Så är det självklart ute i terrängen, men så är det också när det gäller hur människor uppfattar allt från verkligheten till varandra. Det är en av socialpsykologins bättre belagda sanningar att människors kognitioner av omvärlden till en del påverkas av vilka människorna själva är och inte bara av hur omvärlden är konstruerad (Granberg 1993). Människor uppfattar saker olika därför att människor är olika. Kognitionerna påverkas inte bara av hur objekten/sändaren ser ut utan också av hur subjekten/mottagaren är funtad. Vi uppfattar den sociala och politiska världen delvis olika beroende på vilka vi är och var vi befinner oss. Människor i skilda världar – *downstairs* och *upstairs* – är inte alltid ense om hur världen ser ut. Frågan är alltså inte om olika verklighetsföreställningar finns. De finns. Frågan är istället hur olika föreställningar ser ut i olika sociala och politiska grupper.

Vi skall avslutningsvis belysa denna problematik genom att analysera hur svenska folket bedömer de senaste årtiondenas samhällsutveckling. Den fråga vi fokuserar på gäller om man uppfattar att vanliga människor fått ett bättre eller sämre liv. Frågan är om ”dom där uppe” och ”dom där nere” ser samma utveckling. Hur skilda är de uppfattade världarna? Resultaten i tabell 4 redovisar hur ett stort antal sociala grupper besvarade frågan om människor fått det bättre eller sämre under de senaste årtiondena.

Totalt sett är det klart fler personer som tycker att människor fått det bättre (47 procent) än sämre (27 procent). Men det är ingen majoritet som gör den positiva bedömningen att människor fått det bättre. Ett något dystert resultat kan det tyckas. Inte ens hälften av svenska folket tycker att vanliga människor har fått det bättre under de senaste årtiondena.

Skillnaderna i bedömningarna är dock relativt stora mellan olika sociala grupper. Mest positiva bedömningar görs av personer nära centrum på Johan Galtungs sociala centrum-periferiskala (Galtung 1961). Människor mer ut mot periferin i olika avseenden gör klart mer negativa bedömningar av utvecklingen. Högst andel som uppfattar att vanliga människor fått det bättre återfinns bland män (53 procent), bland unga (52 procent), bland högutbildade (54 procent), bland höginkomsttagare (57 procent), bland högre tjänstemän (60 procent), bland företagare (59 procent) och bland personer som subjektivt upplever den egna hälsan som god (51 procent). Lägst andel som uppfattar att människor fått det bättre återfinns bland kvinnor (42 procent), bland lågutbildade (40 procent), bland arbetare (40 procent), bland låginkomsttagare (40 procent), bland arbetslösa (31 procent), bland sjukpensionärer (endast 19 procent), bland långtidssjukskrivna (33 procent) och bland människor med en subjektivt upplevd dålig hälsa (31 procent).

När det gäller hälsovariablerna är det fler personer bland dem med dålig hälsa, långa sjukskrivningar och sjukpensionering som uppfattar att människor har fått det sämre än som uppfattar att människor har fått det bättre. Det är mycket påtagligt att hur man själv har det påverkar hur man uppfattar att den allmänna utvecklingen varit. Personliga problem projiceras på hur de har blivit för andra ”vanliga” människor.

Men det finns en tydlig politisk influens också. Uppfattningen att människor snarare fått det bättre än sämre delas inte av alla olika politiska läger (se tabell 5).

Mest positiva bedömningar av utvecklingen görs av personer med en ideologisk högerposition (61 procent), av sympatisörer till centerpartiet, folkpartiet och moderaterna och av EU-anhängare. Uppfattningen att människor fått det bättre är klart mindre vanligt förekommande bland personer med en ideologisk vänsterhemsvis (45 procent), bland sympatisörer till vänsterpartiet och miljöpartiet – men också bland sverigedemokraternas sympatisörer – bland EU-motståndare och bland personer som är kritiska till hur svensk demokrati fungerar.

Tabell 4 Har livet blivit bättre eller sämre för vanliga människor? (procent)

Fråga: ”Anser Du att samhällsutvecklingen under de senaste årtiondena har gjort livet bättre eller sämre för vanliga människor?”

	bättre	varken eller	sämre	ingen uppfattning	summa procent	antal svarande
samtliga	47	21	27	5	100	1 722
kvinnor	42	21	29	8	100	892
män	53	21	23	3	100	830
15 – 30	52	21	16	11	100	355
31 – 60	45	19	31	5	100	841
61 – 85	47	24	26	3	100	526
landsbygd	47	20	29	4	100	240
tätort	44	23	29	4	100	352
stad	50	20	24	6	100	822
storstad	47	20	27	6	100	239
lågutbildad	40	29	25	6	100	419
mellan	47	20	28	5	100	741
högutbildad	54	16	25	5	100	541
förvärvsarbetande	48	19	28	5	100	962
arbetslös	31	31	35	3	100	65
sjukpensionär	19	17	51	13	100	59
arbetarhem	40	23	31	6	100	708
tjänstemannahem	49	21	26	4	100	451
högre tj-mannahem	60	15	21	4	100	300
jordbrukarhem	48	24	22	6	100	54
företagarhem	59	16	21	4	100	120
låginkomst	40	22	32	6	100	570
mellan	47	23	26	4	100	519
höginkomst	57	17	22	4	100	572
uppväxt i Sverige	48	21	26	5	100	1 551
i Norden	37	31	29	3	100	35
i Europa	49	13	31	7	100	45
utanför Europa	41	14	38	7	100	29
ej varit sjukskriven	50	19	26	5	100	1 070
sjukskriven kort tid	45	23	26	6	100	286
sjukskriven längre tid	33	24	39	4	100	186
subjektiv hälsa dålig	31	24	39	6	100	84
mellan	39	25	32	4	100	351
subjektiv hälsa god	51	19	24	6	100	1 254

Kommentar: Resultaten kommer från den nationella SOM-undersökningen 2007.

Tabell 5 Bedömningar av om livet blivit bättre eller sämre för vanliga människor efter politiska variabler (procent)

Fråga: ”Anser Du att samhällsutvecklingen under de senaste årtiondena har gjort livet bättre eller sämre för vanliga människor?”

	bättre	varken eller	sämre	ingen uppfattning	summa procent	antal svarande
samtliga	47	21	27	5	100	1 722
subjektiv vänster	45	18	33	4	100	582
varken eller	37	25	30	8	100	509
subjektiv höger	61	20	16	3	100	562
v	34	20	44	2	100	103
s	45	21	28	6	100	606
mp	31	22	40	7	100	134
c	63	20	16	1	100	99
fp	59	22	18	1	100	149
kd	45	25	28	2	100	76
m	60	19	16	5	100	361
sd	33	24	38	5	100	37
inget parti	40	18	29	13	100	117
för EU-medlemskapet	59	18	20	3	100	781
mot EU-medlemskapet	38	22	37	3	100	549
<i>Nöjd med hur demokratin fungerar i Sverige</i>						
mycket	65	14	15	6	100	246
ganska	51	22	22	5	100	1 030
inte särskilt	29	24	43	4	100	290
inte alls	24	13	57	6	100	87

Kommentar: Resultaten kommer från den nationella SOM-undersökningen 2007.

De allra mest negativa bedömningarna av utvecklingen görs av vänsterpartister och av personer som är mycket kritiska till hur demokratin fungerar i Sverige. I båda grupperna är det en klar övervikt för uppfattningen att människor har fått det sämre under de senaste årtiondena.

Verklighetsbilderna är med andra ord mycket olika i dagens Sverige beroende på vilken social eller politisk grupp man tillhör.² Dom där uppe och i centrum tenderar att tycka att vanligt folk har fått ett bättre liv. Dom där nere och i periferin är dock inte lika övertygade om att vanliga människor fått det bättre. Och dom där nere och i periferin kanske vet bäst. Dom uttalar sig ju om sig själva.

Skilda världar – nej och ja

Vår huvudslutsats kan formuleras mycket kort. Vi har funnit många belägg för skilda världar i våra analyser. Medievärlden ser inte likadan ut i olika samhällsgrupper. Och svenska folkets åsikter om viktiga frågor, vad som oroar inför framtiden, hur ekonomin utvecklas och om samhällsförändringen varit till det bättre eller till det sämre för vanliga människor skiljer sig ofta mycket påtagligt åt mellan olika sociala och politiska grupper. Men – och det är ett viktigt men – på de flesta områden har skillnaderna inte ökat över tid. Vi lever i huvudsak inte i mer skilda världar idag än för tjugo år sedan. Fast, å andra sidan, vi lever heller inte i mindre skilda världar. Mönstren ser i de flesta fall ut på samma sätt idag som på 1980-talet.

Men på två områden stämmer inte bilden av stabilitet. Det ena är de ökade klassskillnaderna i synen på samhällsekonomin utveckling, den andra de ökade åldersskillnaderna när det gäller att ta del av morgontidningar och public service-kanaler i radio och tv. I synen på samhällsekonomin skiljer sig arbetare i ökad utsträckning från högre tjänstemän, i läsning av traditionell morgonpress yngre från äldre. Det som är utmärkande för båda dessa områden är att det skett stora förändringar under främst 1990-talet. Den ekonomiska politiken lades om i en mer marknadsliberal riktning och avregleringen av medieområdet och digitaliseringen skapade ett nytt mediasystem med fler valmöjligheter. Förändringarna har påverkat förhållandet mellan olika grupper och tar sig här uttryck i en större polarisering. I fråga om digitaliseringen rör det främst om en fråga om diffusion och gapet minskar om än långsamt.

När det gäller åsikter i övrigt verkar alla de stora förändringar vi gemensamt genomgått från murens fall över IT-revolutionen, mångfaldsexplosionen i media, globaliseringen och marknadsekonomin segertåg inte ha inneburit att svenska folkets åsiktvärldar blivit mer olika mellan skilda sociala och politiska grupper. Människor i periferin ser nu som då något annorlunda på utvecklingen än människor i centrum. Men skillnaderna har i de flesta fall varken ökat eller minskat. De består. Skilda världar alltså, men inte mer skilda världar.

Noter

- ¹ Ökningen i tittande på Aktuellt och Rapport efter 2004 har en frågeteknisk förklaring. Frågan gäller fr o m 2005 om man sett antingen Aktuellt eller Rapport i SVT. Tidigare fick svarspersonerna ange om man brukade se Aktuellt respektive Rapport. De tittare som såg respektive program mindre regelbundet klassificerades då som ej regelbundna tittare trots att de kanske såg TV-nyheter regelbundet. 2005 års siffra måste därför bedömas som mer rättvisande för det sammantagna tittandet på TV-nyheter.
- ² Någon jämförelse bakåt i tiden kan inte göras. Enkätfrågan har inte tidigare funnits med i någon SOM-undersökning. Vi kan alltså inte säga om de skillnader vi funnit mellan olika gruppers bedömningar är större eller mindre idag jämfört med för tjugo år sedan.

Referenser

- Galtung, Johan (1961) *Verdiorientering og social posisjon*. Oslo: Institutt for samfunnsforskning.
- Giddens, Anthony (1991) *Modernity and self-identity: self and society in the late modern age*. Cambridge: Polity Press
- Granberg, Donald (1993). Political Perceptions. In Iyengar, Shanto and McGuire, William (eds.) *Exploration in Political Psychology*. Durham: Durham University Press.
- Habermas, Jürgen (1987) *The Theory of communicative action. Vol 2, Lifeworld and system: a critique o functionalist reason*. Cambridge: Polity Press
- Hadenius, Stig (1998) *Kampen om monopolet*. Stockholm: Prisma
- Hadenius, Stig, Weibull, Lennart, Wadbring, Ingela (2008) *Massmedier. Press, radio och tv i den digitala tidsåldern*. Stockholm: Ekerlids förlag.
- Lewis-Beck, Michael and Stegmaier, Mary (2007). Economic Models of Voting. In Dalton, Russell and Klingemann, Hans-Dieter (eds.) *The Oxford Handbook of Political Behavior*. Oxford: Oxford University Press.
- Mediebarometern 2007* (2008) Göteborg: Nordicom-Sverige vid Göteborgs universitet.
- Nilsson, Åsa (2006) Regelbundna tv-vanor i Holmberg, S, Weibull, L (red) *Du stora nya världen*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Oscarsson, Henrik, Holmberg, Sören (2008). *Maktskifte. Väljarna och valet 2006*. Stockholm: Norstedts juridik.